

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1990

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1992

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1990

VILNIUS

1992

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1990

7

VILNIUS

1992

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1990 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1992

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Eugenijus JOVAISA, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara BAIKASAITĖ, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

terminas *proprietas* (*proprius*). Tokie yra III 2⁸, IV 9⁹, V 8¹⁰, VI 16¹¹ straipsniai.

Taigi I Lietuvos Statute yra apibendrinta nuosavybės sąvoka, tik ji nėra apibendrintai įdiegta.

Edvardas G u d a v i č i u s

Tauta ir nacija

Etnosocialinėms bendrijoms vadinti terminus *tauta* ir *nacija* vartoja ne tik istorikai. Rašydami apie visuomenę, be jų neišsiverčia filosofai, sociologai, politikai ir kt. Juos taip pat girdime gyvojoje kalboje. Tad kodėl straipsnį apie *tautą* ir *naciją* dedame į LIM terminijos skyrių? Mus paskatino dvi aplinkybės. Pirma, dėl šių terminų vartojimo nesutariama: vieniems autoriams ir *tauta*, ir *nacija* — sinonimai, kitiems — taip pat sinonimai, bet pasirenka vieną — *tauta*, tretį vartoja abu terminus ir jų turinį laiko ne visuomet identišku, ketvirtį feodalinio laikotarpio etnosocialinę bendriją vadina ne *tauta*, o *tautybe*. Antra, istorikai, dažniau nei kiti tyrėjai, visuomeninius reiškinius nagrinėja per visą jų raidos laikotarpį. Todėl reikia atsakyti į klausimus, kada, kaip ir kiek kito terminų turinys. Sprendžiant šiuos klausimus, nereikia pamiršti, kad terminai gali turėti kelias reikšmes. Antra vertus, per ilgesnį laiką kinta jų turinys ar funkcija. Jeigu smarkiai kinta, reiškiniui įvardyti reikia seną terminą keisti nauju.

Apie etnosocialinę terminiją susikaupė didelė istoriografija. Vokiečių, prancūzų bei kitų autorių darbus, pateikdami nemažą bibliografiją, aptarė Ulrichas Dyrzė ir H. Ratas¹. Sovietų Sąjungos ir kitų šalių filosofų bei kitų specialistų, daugiausia marksistų, darbus nagrinėjo Surenas Kaltachčianas², Michailas Kuličenko³, Alfredas Kozingas⁴. Jų bei kitų autorių vartojamus terminus esame apžvelgę⁵. Tame pačiame darbe išdėstėme savo požiūrį į lietuvių nacijos susidarymą ir kartu su Rimantu Vėbra nagrinėjome XIX a. pabaigos Lietuvos visuomenės struktūrą.

⁸ Ten pat, P. 48: «ку властности того князьства приведем...»; ZPL. S. 186: „ad proprietatem magniducatus ipsius, reducemus...“.

⁹ СВКЛ. С. 57: «а тую отчизну або дедизну имени властность ее...».

¹⁰ Ten pat, P. 64: «если б не был на своей властности оселый...»; ZPL. S. 227—228: „si in suis propriis: non erit possessionatus“.

¹¹ СВКЛ. С. 77: «об отчизну о спадок, або о властность которую дедичную...»; ZPL. S. 261—262: „pro patriomonio suo, vel devolucione, vel alia proprietate, hereditaria...“.

¹ Dierse U., Rath H. Nation, Nationalismus, Nationalität // Historisches Wörterbuch der Philosophie. Basel: Stuttgart, 1984. Bd. 6. Sp. 406—414.

² Калтачян С. Т. Марксистско-ленинская теория нации и современность. М., 1983.

³ Куличенко М. И. Нация и социальный прогресс. М., 1983.

⁴ Kosing A. Nation in Geschichte und Gegenwart. B., 1976; rusiškas variantas: Козинг А. Нация в истории и современности. М., 1978.

⁵ Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų). V., 1987.

Lietuvos mokslinėje literatūroje apie *tautą* ir *naciją*, kaip etno-socialines bendrijas ir kaip terminus, rašė filosofai. 1933 m. išėjo Stasio Salkauskio knyga⁶. Po metų buvo išspausdinta jo mokinio Antano Maceinos filosofijos mokslų daktaro disertacija⁷. Tais pačiais metais pasirodė teisininko Mykolo Rėmerio studija⁸. Vėliau tautos sąvoką aptarė Pranas Čepėnas⁹. Šių ir kitų autorių¹⁰ darbuose atsispindi ne tik jų, bet ir kitų, rašiusių apie lietuvių terminijos problemas, požiūris į *tautą* ir *naciją*.

Lietuviškoje literatūroje lietuvius bei jų kaimynus kelių kartų autoriai vadina *tauta*. 1822 m. S. Daukantas „Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių“, nors ir vartojo *tauta*, bet mėgstamiausia jo sąvoka — „lietuvių giminės“¹¹. 1850—1854 m. parašytame darbe „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ *tauta* jau dažnai minima tekste ir antraštėse nuo laikotarpio prieš Kristaus gimimą¹². Adolfo Sapokos redaguotoje istorijoje lietuvių ir iki valstybės susidarymo, ir vėliau taip pat vadinami *tauta*¹³. Tą patį galima pasakyti apie Zenoną Ivinskį¹⁴, Vandą Daugirdaitę-Sruogienę¹⁵. *Tautą* vartojo Ignas Jonynas¹⁶, Vincas Maciūnas¹⁷, Konstantinas Avižonis¹⁸.

Sovietiniu laikotarpiu lietuviai laikomi tauta arba nuo seniausių laikų¹⁹, arba nuo valstybės susidarymo²⁰. Kai kurie autoriai vartoja kitą terminą — *tautybė*. Regina Kulikauskienė lietuvių feodalinės *tautybės* susidarymo pabaigą datuoja XIV a., Edvardas Gudavičius — XIV a. viduriu—trečiuoju ketvirčiu²¹. Tautybės susidarymą jie sieja su *žemių* smulkėjimu ir susiliejimu į klasinės visuomenės regionus.

⁶ Salkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K., 1933.

⁷ Maceina A. Tautinis auklėjimas. K., 1934. Antras leidimas: Maceina A. Pedagoginiai raštai. V., 1990. P. 29—375.

⁸ Rėmeris M. Valstybė. K., 1934. T. 1. P. 1—13.

⁹ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1977. T. 1. P. 7—33.

¹⁰ Gobis J. Tautybė ir gyvenimas. Rokiškis, 1929; Ochmański J. Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.). Białystok, 1965. S. 14—17; Stravinskis P. Raštai ir credo. Pirma knyga. Ir šviesa ir tiesa. Chicago, b. m.

¹¹ Daukantas S. Raštai. V., 1976. T. 1. P. 38 ir kt.

¹² Ten pat. T. 2. P. 17 ir kt.

¹³ Lietuvos istorija / Red. A. Sapoka. K., 1936. P. 21, 23, 25, 31.

¹⁴ Ivinskis Z. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. V., 1991. P. 125, 355.

¹⁵ Daugirdaitė-Sruogienė V. Lietuvos istorija. V., 1990. P. 18, 254 ir kt.

¹⁶ Jonynas I. Istorijos baruose. V., 1984. P. 33. Po autoriaus mirties rusiškai parašytų tekstų vertime į lietuvių kalbą, ypač kai cituojami kitų autorių veikalai, vartojamas ir terminas *tautybė* (Ten pat. P. 167—169).

¹⁷ Maciūnas V. Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje // Darbai ir dienos. K., 1939. T. 8. P. 128, 129, 209, 253 ir kt.

¹⁸ Avižonis K. Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais. K., 1940.

¹⁹ Lietuvos TSR istorija. V., 1957. T. 1. P. 55, 56, 72.

²⁰ Lietuvos TSR istorija. 2-as leid. V., 1986. T. 1. P. 37; Jučas M., Lukšaitė I., Merkys V. Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų. V., 1988. P. 9, 14, 66.

²¹ Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 207, 212.

Etninių sričių konsolidaciją skatinusi prieš tai susidariusi Lietuvos valstybė.

Sovietinėje (ne Lietuvos) istoriografijoje nuo valstybės ir klasinės visuomenės susidarymo etnosocialinės bendrijos taip pat buvo vadinamos *tauta* (*народ*). Tačiau po Antrojo pasaulinio karo, maždaug nuo 1950 m., matyt, norint išvengti to termino daugiareikšmiškumo (žmonės, liaudis, tauta ir kt.), įsigalėjo terminas *народность*²².

Народность, pirma, chronologiškai ribojasi su gentimis ar jų sąjungomis, antra,— su *pacija*. Ilgainiui *народность* buvo taikomas iki-kapitalistinio laikotarpio etnosui, o kapitalizmo (taip pat ir socializmo) etnosas, ypač kai jo požymiai artėjo į *pacijos* stadiją, buvo vadinamas *национальность*²³. Kadangi visuomenės raida vyko netolygiai, tai 1926—1979 m. SSSR tebebuvo etnosų, vadinamų *народность*²⁴. Kartais *национальность* turinys buvo tapatinamas su *pacijos* ir *народность* turiniu²⁵. Tautinės mažumas, nesvarbu, ar kitoje valstybėje to paties etnoso žmonės vyravo, gyveno kompaktiškoje teritorijoje ir buvo laikomi *pacija*, taip pat vadino *национальность* toje valstybėje, kur jos sudarė mažumą ir nebuvo laikomos *pacija*.

Rusų kalboje *народность*, pradėtas vartoti XIX a. trečiajame dešimtmetyje, reiškė visumą savybių, kurios skyrė vieną tautą nuo kitos, o jo sinonimas buvo *национальность*²⁶. Naujausiame rusų—lietuvių kalbos žodyne *народность* ir *национальность* = *tauta*, *tautybė*²⁷. Kalbininkai nurodo dvi tautybės reikšmes: priklausymas kuriai tautai ir ne visai susiformavusi tauta, esanti tam tikrame savo raidos etape²⁸. Manome, kad *tautybė* (būdvardinis abstraktas) dar gali būti *tautiškumo* sinonimas. Juozas Gobis *tautybę* laiko etniniais tautos „atributais“, „subtiliu tautos sielos savumu, kuris nesiduoda tiksliai aprašomas“. S. Šalkauskis filosofijos terminų žodyne, sudarytame talkinant prof. V. Sezemanui ir Lietuvių kalbos draugijos Terminologijos sekcijos nariams ir paskelbtame 1937 m., *tautiškumą* ir *tautybę* laiko sinonimais. Kitomis kalbomis jų atitikmenys: *nationalité* — *Nationalität*, *Volkstum* — *народность*, *национальность*²⁹.

Kadangi *tauta*, skirtingai negu rusų *народ*, reiškia tik etninę bendriją, tai nėra reikalo šį terminą keisti kitu (*tautybe* ir kt.). *Tau-*

²² Советская историческая энциклопедия. М., 1966. Т. 9. Стлб. 967—969; Калтагчян С. Т. Указ. соч. С. 58.

²³ Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М., 1983. С. 275, 276.

²⁴ Куличенко М. И. Указ. соч. С. 170.

²⁵ Ten pat. P. 40—42; Калтагчян С. Т. Указ. соч. С. 225.

²⁶ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Спб., 1881. Т. 2. С. 474, 508; Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30—90-е годы XIX века. М.; Л., 1965. С. 205—208.

²⁷ Rusų—lietuvių kalbų žodynas / Sud. Ch. Lemchenas. V., 1983. T. 2. P. 307, 329.

²⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1972. P. 841.

²⁹ Gobis J. Min veik. P. 3; Šalkauskis S. Raštai. T. 2: Filosofijos ir pedagogikos terminija. V., 1991. P. 189.

tybės terminas, kaip ir vokiečių *Nationalität*³⁰, tinka vartoti tik tautinėms mažumoms. Tokia reikšmė jį vartoja ir V. Daugirdaitė-Sruogienė — „*tautybių* santykiai“³¹.

Tautą jau 1595—1599 m. vartojo Mikalojus Daukša: *gens, natio* (lot.), *Volk* (vok.) reikšmė³². Šios sąvokos pirminė reikšmė, matyt, buvo „daugybė“, o jo sėminė paralelė — *liaudis*³³.

Terminui *национальность* lietuvių kalboje geresnių atitikmenų kaip *tauta* ir *tautybė* neturime. Vadinasi, *народность* ir *национальность* reikia vertinti kaip sinonimus. Tuos terminus tiek lietuvių *tautos* praeities, tiek ir dabarties atžvilgiu būtų sunku diferencijuoti.

Valstybinėse struktūrose esančius etnosus, priklausomai nuo jų raidos stadijos, daugelis tautų vadina įvairiai. Be minėtų rusiškų ir vokiškų terminų, galima priminti lenkiškus: *nacja, naród, narodo-wość*. Jų lietuviški atitikmenys būtų *nacija, tauta, tautybė*. Tačiau griežtos ribos tarp jų nėra, pvz., *naród=nacija* ir *tauta*. Tad kyla klausimas, ar lietuviams pagrindinei tautai (vok. *Staatsnation*) įvardyti gali pakakti vieno termino — *tauta*. Kai kurie istorikai vengė termino *nacija, nacionalinis* judėjimas ir keitė jį „tautiškasis atgimimas“, „tautiškasis sąjūdis“, „tautiškas susipratimas“, „tautiškas atbudimas“³⁴. Vadinasi, buvo išsiverčiama vienu terminu — *tauta* — ir jo vediniais. Tiesa, pasigirdavo balsų, kad tai kelia nepatogumų dėl *tautos* dualizmo. M. Rėmeris, kai turima galvoje „teritorinė“ ar „valstybinė tauta“, t. y. įvairių etnosų valstybės piliečiai, siūlė vartoti *tauta — populus*, o kai kalbama apie „tautinį socialinį junginį“, *tauta — natio* arba „nacionalinė tauta“³⁵. J. Gobis analogiškai siūlė vartoti „Lietuvos tauta“ ir „lietuvių tauta“³⁶. Vis dėlto M. Rėmeris ir daugelis kitų nesiryžo vartoti *nacija*. Galima spėti, kad anksčiau ir dabar tebevingiančius šio termino nuo jo atgrasė negatyvaus turinio *naciai, nacionalizmas*.

Tiek ankstesnėje, tiek ir naujausioje literatūroje *nacijų* atsiradimas siejamas su feodalizmo irimu ir kapitalizmo geneze. Todėl jų formavimasis Europoje apima ilgą laikotarpį — XV—XIX amžių³⁷. Tačiau *nacijos* termino istorija daug ilgesnė — apie 2000 metų. Jo turinys kito, kol įgijo šiuolaikinį supratimą. Senojoje Romos valstybėje *nacijos* (lot. *natio*, iš *nasci* — gimti, *Natio* — vaisingumo deivė) turinys daugiareikšmis: *kilmė, klasė, gentis, tauta*. Romėnai *natio* vadino svetimas tautas. Save — *populus romanus*, t. y. tik save laikė piliečiais, nes jais galėjo būti laisvieji. Su *nacijos* termino evo-

³⁰ Der große Brockhaus. Leipzig, 1932. Bd. 13. S. 205.

³¹ Daugirdaitė-Sruogienė V. Min. veik. P. 273.

³² Būga K. Rinktiniai raštai. V., 1958. T. 1. P. 381; V., 1959. T. 2. P. 321.

³³ Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. V., 1990. P. 25. Platesnę etimologiją žr.: Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg-Göttingen, 1955—1965. Bd. 1—2. S. 1069.

³⁴ Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. P. 494—497, 510, 596.

³⁵ Rėmeris M. Min. veik. P. 5.

³⁶ Gobis J. Min. veik. P. 3.

³⁷ Маршан Г. Ле. Становление европейских наций (до XIX века) // Вопросы истории. 1989. № 2. С. 48.

liucija artimai siejosi pilietybės ir valstybės (lot. *civitas*) terminai.

Nuo XIII a. *nacijomis* vadinosi studentų tėviškiečių draugijos arba korporacijos. 1414—1418 m. Konstanco bažnytiniame susirinkime buvo balsuojama ne pavieniui, bet tautiniu principu — *nacijomis*³⁸. Vokiečius imta vadinti „vokiečių nacija“. Stiprėjant luominėms pertvaroms, *nacijai* buvo skiriami tik privilegijuotų luomų žmonės. Martynas Liuteris (1483—1546) *nacija* vadino vyskupus ir kunigaikščius.

Prancūzijoje visi prancūzai tapo nacijos nariais po Didžiosios revoliucijos, kai 1793 m. jakobinai paskelbė „Žmogaus ir piliečių teisių deklaraciją“. Tuo metu svarbiausia buvo gauti piliečių teises. Todėl *nacija* suprantama daugiau ne etnine, o piliečių, valstybės reikšme. Tokio požiūrio įtaką galima pastebėti M. Rėmeriui. Tai matyti iš jau minėtų jo pastangų pašalinti terminijos dualizmą. Tokį dualizmą, kai *tauta* = *gens, natio, populus*, patyrė ir Janas Dlugošas. *Populus* jis vartojo turėdamas galvoje politinį bendrumą³⁹. XVIII—XIX a. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje žinoma formulė *gente lituanus natione polonus* atspindi tautybės jungimą su pilietybe (lietuvių kilmės lenkai, t. y. piliečiai).

Esminis *tautos* raidos etapas, kai jos nariais tampa visi to etnoso žmonės, t. y. kai išnyksta juridinės pertvaros — luomai, arba kai jie nors iš dalies naikinami, kai žmonės gauna kai kurių teisių ir vyksta kova dėl jų išplėtimo. Pagaliau kai žmonės susieja išaugę ekonominiai, kultūriniai ir politiniai ryšiai, susiformuoja literatūrinė arba bendrinė kalba. Lietuvoje visa tai tapo akivaizdu pačioje XIX a. pabaigoje, ir mes tai laikome lietuvių nacijos susidarymu.

Dėl *tautos* ir *nacijos* sąvokų skirtingumo ir reikalingumo visiškai neabejoja S. Salkauskis ir A. Maceina. Tai rodo ir jų veikalų skyrelių pavadinimai: „Lietuvių tautos kėlimas į nacijos rangą“⁴⁰, „Tautos tapimas nacija“⁴¹.

Pažymėdamas *tautos* ir *nacijos* skirtingumą, S. Salkauskis rašė: „Nacija yra tauta, kuri savo visuotinai reikšminga kultūrine kūryba yra laimėjusi individualiai nebepakeičiamą vietą tautų draugijoje [...] Kad tauta taptų nacija, reikalinga visa eilė sąlygų, iš kurių svarbiausios yra šios: 1) tauta privalo turėti žymią tautinę individualybę [...]; 2) tauta turi būti patriotiškai susipratusi ir turėti tautinės savo garbės pajautimą; 3) tauta privalo stovėti tautinio ir kultūrinio išsivystymo aukštumoje; 4) tauta turi vykdyti reikšmingą tautinį savo pašaukimą, išskiriantį ją individualiai iš kitų tautų tarpo; ir 5) tauta turi aktyviai ir kuriamai dalyvauti anttautinių visuotinės kultūros problemų sprendime“⁴². Įdomu tai, kad tuo metu (1933 m.), S. Salkauskio manymu, lietuvių virtimas nacija dar nebuvo pasibaigęs, nes

³⁸ Dierse U., Rath H. Op. cit. Sp. 406—407.

³⁹ Krzyżaniakowa J. Pojęcie narodu w „Rocznikach“ Jana Długosza // Sztuka i ideologia XV w. W-wa, 1978. S. 138—143.

⁴⁰ Salkauskis S. Lietuvių tauta... P. 168.

⁴¹ Maceina A. Pedagoginiai raštai. P. 318.

⁴² Salkauskis S. Lietuvių tauta... P. 168, 169.

„lietuvių tauta turi, pirma, atsistoti tautinio ir kultūrinio savo išsivystymo aukštumoje, arba, kitaip tariant, išvystyti savo tautines ir kultūrinės galimybes iki aukščiausio laipsnio, antra, vykdyti savo labai reikšmingą pašaukimą ir, trečia, aktyviai ir kuriamai dalyvauti universalių kultūros problemų sprendime“⁴³.

S. Šalkauskis svarbiu dalyku laikė tautos vienybę: „Išvidinis tautos integralitetas nukenčia ir tada, kai tauta tiek giliai suskyla visuomeninio gyvenimo plote, kad jos idėjinis vieningumas randasi sukompromituotas. Jei tauta suskyla į viešpačius ir vergus, tai tautinės vienybės jausmas tarp jų bus silpnesnis, negu antagonizmo pajautimas. Vergas visados yra linkęs statyti kosmopolitizmo viliojimus aukščiau už tautiškumo reikalus“⁴⁴. Pagrindine sąlyga *tautai* tapti *nacija* S. Šalkauskis laikė „išvystymą savo tautinių ir kultūrinių galimybių iki aukščiausio laipsnio ir atsiekimą tokiu būdu kultūros viršūnių“⁴⁵.

A. Maceina, kaip ir jo mokytojas, tautai virstant nacija, ypatingą reikšmę teikia kultūrai⁴⁶. *Tauta* tampa *nacija* savo veikimo tarpsnyje, kai „kuria aukštos vertės mokslą ir meną“⁴⁷. Iki tol vyksta tautinis brendimas, ir *tauta* dar nėra *nacija*. A. Maceina naciją apibrėžia taip: „*nacija* yra tautiškai subrendusi tauta, kultūrine savo kūryba vykdanči tautinį pašaukimą ant tautinių idėjų tarnyboje“⁴⁸. Be kultūros, A. Maceina didelę reikšmę teikia tautiniam susipratimui — „*pirmajai nacijos žymei*“⁴⁹.

Paskutiniaisiais metais *nacijoms* susidaryti didelę kultūros reikšmę pripažįsta ir sovietų mokslininkai. Aleksandras Milnikovas ir Vladimiras Freidzonas rašo: „Kultūros veiksnys, toms tautoms (Vidurio ir Pietryčių Europos.—L. M.) tampant nacijomis, suvaidino unikalų vaidmenį. Kultūra tapo kovos prieš išorės engimą įrankiu, ypač nacionalinės savimonės ugdymo priemone“⁵⁰.

Šioje vietoje nėra reikalo gilintis į nacijos susidarymo problemą. Tačiau norime atkreipti dėmesį į dvi aplinkybes. Pirmą, daugelio tautų virtimas *nacijomis* užtruko iki XIX a.—XX a. pradžios todėl, kad tik tuomet atsirado ekonominės-ūkinės, kultūrinės ir politinės sąlygos konsoliduotis *tautai* į *naciją*. Antra, kultūrinis veiksnys labiau atsiskleidžia ne formuojantis *nacijai*, o jau susidarius jai.

⁴³ Ten pat. P. 169.

⁴⁴ Ten pat. P. 171.

⁴⁵ Ten pat. P. 177.

⁴⁶ Maceina A. Pedagoginiai raštai. P. 58—61, 327—332.

⁴⁷ Ten pat. P. 318.

⁴⁸ Ten pat. P. 323.

⁴⁹ Ten pat. P. 321.

⁵⁰ Мильников А. С., Фрейдзон В. И. Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе в XVIII—XIX вв. // Вопросы истории. 1987. № 8. С. 71.

Taigi, nagrinėjant terminus *tauta* ir *nacija*, sunkumų kyla ne tiek dėl jų struktūrinių kalbinių, kiek dėl semantinių savybių.

Manome, galima padaryti išvadą: lietuviams terminas *tauta* vartotinas nuo valstybės susidarymo, *nacija* — maždaug nuo XIX a. pabaigos. Be to, *tauta* daugeliu atvejų (kai nereikia pažymėti *nacijos* ir *tautos* kokybinių skirtumų) lietuvių tautai iki šių dienų vartotinas kaip *nacijos* sinonimas. *Tautybė* tinka pavadinti tautinėms mažumoms.

Leonas Mulevičius